

ปลูกเมล็ดพันธุ์แห่งความหวัง สู่แปลงนาไทย

ทิพรรัตน์ พงศ์ธนาพาณิชย์

52

ข่าวกับพลังงานธุรกิจ

“โอกาส” สำหรับชาวนาไทย

จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2555) พบว่า ประเทศไทยมีชาวนา 14 ล้านคน หรือประมาณ 3.7 ล้านครัวเรือน (ร้อยละ 63 ของครัวเรือนเกษตรทั่วประเทศ) พื้นที่ทำนาประมาณ 70 ล้านไร่ (ร้อยละ 47 ของพื้นที่เกษตรทั่วประเทศ) ผลิตข้าวเปลือกปีละ 37 ล้านตัน ผลิตส่วนใหญ่บริโภคในประเทศและเก็บเป็นสต็อกไว้บางส่วน และร้อยละ 30 ส่งออกขายต่างประเทศ มูลค่าส่งออกข้าวและผลิตภัณฑ์ราว 1.6 แสนล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 12 ของมูลค่าส่งออกสินค้าเกษตร หรือร้อยละ 2 ของมูลค่าสินค้าส่งออกทุกประเภทรวมกัน บริบทของประเทศไทยที่เป็นอยู่ขณะนี้ การทำนายังคงมีความสำคัญทั้งในเชิงเศรษฐกิจการส่งออก การสร้างความมั่นคงด้านอาหารในประเทศ การมีงานทำและการจ้างงาน ธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนวิถีวัฒนธรรมและความผูกพันอันดีในครัวเรือนชาวนาและชนบทที่ยังคงมีให้เห็นในสังคมไทย

สถานการณ์ข้าวสินค้าเกษตรในช่วงไม่กี่เดือนนี้ คงไม่มีข่าวใดเด่นกว่าเรื่องข้าว ลองตั้งคำถามว่า ถ้าสินค้าข้าวมีปัญหาจริง ต้องใช้งบประมาณภาษีอุดหนุนมากมายขนาดที่เป็นข่าว ประเทศไทยเราอาจจะเลิกผลิตข้าวแล้วนำเข้าข้าวไปผลิตอย่างอื่นจะดีกว่าไหม หรือถ้ายังจะปลูกข้าว จะมีทางเลือกอื่นมากกว่าการขายข้าวในรูปแบบที่เป็นอยู่หรือไม่ ในยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผู้บริโภคขอความท้าทาย เข้าถึงเทคโนโลยี สื่อสารฉับไว มีมุมมองและรสนิยมหลากหลาย เป็นสังคมใหม่แห่งพลังความคิดและการเรียนรู้ การดำรงชีวิตและวิถีการบริโภคแตกต่างออกไปจากที่คนรุ่นก่อนคุ้นชิน ซึ่งอาจถือเป็นโอกาสของผู้ผลิตข้าวที่จะช่วงชิงโอกาสและช่องทางใหม่ๆ ที่ก่อตัวขึ้นเป็นระยะๆ แต่ก็จะหายไปอย่างรวดเร็วได้เช่นกัน “โอกาส” จึงเป็นของผู้ที่มีการเตรียมพร้อมและฝึกซ้อมมาเป็นอย่างดี

ชาวนาบางส่วนที่เลิกทำนาหรือเปลี่ยนอาชีพไปเพราะไม่สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่เกิดขึ้นทั้งในระดับแปลงนา ตลาดข้าว ตลาดปัจจัยการผลิต ตลอด

การพัฒนาที่ยั่งยืน

จนในฐานะผู้บริโภคกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งในกระแสโลกาภิวัตน์ ชาวนาส่วนที่เหลืออยู่ถือได้ว่าผ่านการคัดกรองตามธรรมชาติ ต่อภาวะยากลำบากและปัญหาเรื้อรังต่างๆ มาได้ระดับหนึ่ง แต่ไม่มีอะไรรับรองได้ว่าจะอยู่รอดต่อไป แล้วรอดพ้นไปได้นานแค่ไหน นี่เป็นโจทย์เกี่ยวข้องกับทิศทางการปรับปรุงโครงสร้าง ชาวนาไทยที่น่าขบคิด การสร้างชาวนามีอาชีพยุคใหม่ที่จะเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งความหวัง ผู้เกี่ยวข้องควรได้ร่วมพลังเสริมสร้างสมรรถนะชาวนาและเพิ่มอัตราเร่งในการปรับตัวและการสร้างทางเลือก เพื่อการพัฒนาอาชีพและการดำเนินชีวิตไปพร้อมกันอย่างสมดุล ต่อเนื่องและยั่งยืน ด้วยวิถีหลักของการพึ่งพาตนเองภายใต้ทุกสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

พลวัตความยากจนของชาวนา

ความยากจนเป็นหนามตำใจนักพัฒนามาช้านาน จากงานศึกษาเรื่อง “พลวัตของความยากจน” กรณีศึกษาครัวเรือนชาวนาในพื้นที่ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทย โดยอานันท์ชนก สกนธวัฒน์ (2555) ชี้ให้เห็นว่า

ในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมาโครงสร้างรายได้ของครัวเรือนชาวนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2531 รายได้ร้อยละ 66 มาจากข้าว และในปี พ.ศ. 2552 สัดส่วนรายได้กระจายมาจากหลายแหล่งมากขึ้น และสัดส่วนรายได้จากข้าวเหลือเพียงร้อยละ 21 โดยเฉพาะในกลุ่มชาวนาที่จัดว่ายากจนเรื้อรัง (chronic poor) มีรายได้จากการทำนาลดลงอย่างเห็นได้ชัด สัดส่วนรายได้จากข้าวลดลงจากร้อยละ 67 เหลือเพียงร้อยละ 17 แต่มีรายได้จากการรับจ้างนอกภาคเกษตรสูงขึ้นจากร้อยละ 9 เป็นร้อยละ 31 ส่วนชาวนาที่ยังไม่ตกในวงวนความยากจนยังสามารถมีสัดส่วนรายได้จากการทำนาเป็นหนึ่งในสี่ของรายได้ทั้งหมด

อะไรเป็นปัจจัยให้ชาวนาต้องเดินทางสู่ความยากจนและบางครั้งเข้าไปอยู่ในวังวนของความยากจนอย่างถาวร จะเห็นว่าบริบทของครัวเรือนชาวนาไทยเปลี่ยนแปลงไปมากเช่นเดียวกับเศรษฐกิจในครัวเรือน จากการสำรวจหลายสำนักเห็นตรงกันว่าชาวนาไทยสูงวัย หรือจัดอยู่รุ่น “เจเนอเรชันบี” เป็นส่วนใหญ่ ประชากรในครอบครัวมีอัตราภาวะพึ่งพิงสูง ทั้งสมาชิกวัยเด็กและวัยชรา ทำให้มีรายจ่ายสูง แต่แรงงานที่สร้างรายได้มีจำนวนลดลง โครงสร้างทุนวิถีชีวิตด้านต่างๆ (livelihood assets) โดยเฉพาะเรื่องที่ดิน ส่วนใหญ่มีที่ทำกินขนาดเล็กหรือเป็นผู้เช่ามา ภาระหนี้สินรุงรังที่พัวพันมาจากการทำนาและการดำเนินชีวิตฟุ่มเฟือย ขาดวินัยการออม รวมทั้งปัจจัยภายนอกและความเสี่ยงในด้านต่างๆ เช่น ภาวะตลาดผลผลิตและตลาดปัจจัยที่กลไกตลาดทำงานตกล่อง ไม่ทำให้การเคลื่อนย้ายผลผลิตและปัจจัยการผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (market failure) นโยบายรัฐที่ไม่สามารถสร้างผลลัพธ์ไปในทิศทางที่มุ่งหวัง (governmental failure) การเกิดภัยธรรมชาติสร้างความเสียหายกับผลผลิตและทรัพย์สิน ปัญหาสุขภาพ การเกิดอุบัติเหตุ หรือการตายของแรงงานในครอบครัว ทำให้ขาดโอกาสสร้างรายได้และมีค่าใช้จ่ายเพิ่ม และภาวะการแข่งขันในตลาดข้าวที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น เป็นต้น

แนวคิดการพัฒนาชาวนา

ในที่นี้ขอเสนอแนวทางการเพิ่มสมรรถนะชาวนาไทยบนหลักการพึ่งพาตนเอง ชาวนาควรได้มีโอกาสสร้างทางเลือก มีสิทธิ์ออกแบบและขีดชะตาตนเอง โดยมีภาคีรัฐ เอกชน หรือนักวิชาการ คอยเป็นเพียงพี่เลี้ยง (coaching) ที่

มีพี่เลี้ยงที่คอยส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้แก่ชาวบ้าน

โครงการการเรียนรู้ร่วมกัน (project-based learning)

คอยส่งเสริมและสนับสนุนสิ่งจำเป็นเพื่อการเพิ่มสมรรถนะชาวบ้านให้แข็งแกร่งขึ้น

การพัฒนาชาวบ้านให้เป็นมืออาชีพอย่างยั่งยืนเป็นกระบวนการที่อาศัยเวลา ความมุ่งมั่นและจริงจังจากทุกฝ่าย โดยการไม่หวั่นไหว “ของร้อนหรืออาหารสำเร็จรูป” ให้ชาวบ้าน การพัฒนาไม่มีสูตรสำเร็จ แต่กระบวนการต้องมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง กรอบแนวคิดหลักของการพัฒนาชาวบ้านควรมุ่งเน้นการปรับเพิ่มสมรรถนะชาวบ้านทั้งมิติด้านความรู้ กระบวนทัศน์ (paradigm shift) หรือแบบแผนทางความคิด และทัศนคติต่ออาชีพไปพร้อมกันทั้งสามมิติ

สถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ร่วมกับสถาบันรามจิตติ ได้พัฒนา “หลักสูตรชาวบ้านมืออาชีพ” เพื่อเพิ่มสมรรถนะชาวบ้านทั้งสามมิติ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) ภายใต้โครงการนี้เน้นกระบวนการเสริมสร้างความรู้อย่างเป็นองค์รวม ชาวบ้านมืออาชีพยุคใหม่ในนิยามใหม่นี้ จะไม่เพียงแต่รู้เรื่องการทำงานอย่างแต่ก่อน แต่ต้องรู้หลักการรักษาที่นาไม่ให้หลุดลอย “ทำนา ได้นา” ตลอดจน

เข้าใจหลักการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการบูรณาความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงอาชีพให้เกิดความยั่งยืน

ในหลักสูตรนี้ได้บูรณาการสาระการเรียนรู้ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันหลายหน่วยเรียนรู้ อาทิเช่น หลักการเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมการประกอบอาชีพและกิจกรรมการดำเนินชีวิตได้อย่างสมดุล การเข้าใจใส่ใจสุขภาพตนเอง เอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม และเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม จะนำมาซึ่งแนวทางการผลิตที่ได้มาตรฐาน เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และธำรงไว้ซึ่งคุณค่าที่ดั้งเดิมเพื่อยืดโยงการสืบทอดจากรุ่นไปสู่รุ่น แนวคิดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการคิดสรรสื่อเรียนรู้และแหล่งข้อมูล การควบคุมต้นทุนการผลิต การวางแผนผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างเหมาะสม การจัดการความเสี่ยงทั้งด้านกายภาพและด้านตลาด หลักการเก็บเกี่ยวและรักษาผลผลิตเพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับผลผลิต การค้นหาพันธุ์มิตรค่าข้าวเพื่อสร้างทางเลือกในการขายข้าว และแนวคิดการค้าที่เป็นธรรม

การพัฒนาชาวบ้านภายใต้หลักสูตรนี้ได้ออกแบบให้มีความยืดหยุ่นในการนำไปใช้ในกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายทั้งประสบการณ์ในการเรียนรู้ อาชีพ และช่วงวัย อาทิ กลุ่มชาวบ้านกลุ่มเยาวชน และสถาบันการศึกษาาระดับต่างๆ เป็นต้น ส่วนการจัดการเรียนรู้และสื่อเรียนรู้จะต้องออกแบบให้เหมาะสมกับลักษณะการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่ม ตลอดหลักสูตรควรมีการจัดทำโครงการเรียนรู้ (project-based learning) ไปพร้อมกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้ถอดแนวคิดจากสาระเรียนรู้สู่การพัฒนาขึ้นเป็นโครงการภาคปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และยังสามารถวัดผลจากกระบวนการเรียนรู้ ทั้งการปรับใช้ความรู้ การปรับด้านวิถีคิด และทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปได้

การสร้างพื้นฐานกระบวนการเรียนรู้ภายใต้แนวทางของหลักสูตรนี้ จะเป็นการสร้างรากฐานสำคัญของการสืบทอดอาชีพทำนาให้คงอยู่ต่อไปในรูปแบบที่เข้ากับสถานการณ์ เยาวชนที่สนใจจะประกอบอาชีพนี้ จะต้องมีหลักคิดเป็นแนวทางและชวนขวดยหาความรู้ที่จะฝึกฝนตนเอง จนเห็นถึงความเป็นไปได้และเกิดความคิดที่อยากยึดการทำนาเป็นอาชีพเป็นชาวไร่รุ่นใหม่ที่มีคุณสมบัติ รักรักษ์คุณธรรม คิดสร้างสรรค์ และแบ่งปัน มีศรัทธาในอาชีพ และใฝ่หาความรู้ตลอดเวลา เยาวชนที่เดินทางแนวนี้จะเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งความหวังที่จะสรรค์สร้างนวัตกรรมการทำงานเพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน อย่างแท้จริง